

Nikola Seiwerth

[povijest]

Domovinski rat: ratna svakodnevica i oralna historija

Lako je pojednostavniti sve što se dogodilo, i Vukovar svesti na onih osamdeset ili devedeset dana rata — što jest točno, to je ono krucijalno u priči o Vukovaru.¹

„Onih osamdeset ili devedeset dana rata“ uistinu jesu najvažniji dijelovi priče o Vukovaru, ali toj se temi u historiografiji pristupa u velikoj mjeri iz vojno-povijesnoga i političkog aspekta. Rijetka se istraživanja bave doživljajima civila u opkoljenom gradu. Još su rjeđa ona istraživanja koja se bave ratnom svakodnevicom Vukovara, ili bilo kojeg drugog grada pred početak ili u tijeku tragičnih vojnih zbivanja. Povjesničari se u historiografiji proučavanju svakodnevice ne posvećuju isključivo pod uobičajenim okolnostima, proučavajući dugoročnije strukture jednog društva. Pažnja je posvećena češće i obrnutim slučajevima, pukotinama u društvu i lomovima koji se javljaju u izvanrednim situacijama i koji, zbog svojeg trajanja, raspona ili siline stvaraju i takvu „izvanrednu“ svakodnevicu. Povjesničarka Sovjetskog Saveza Sheila Fitzpatrick pokazala je to svojom studijom *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Polazište je ove rasprave upravo svraćanje pozornosti na potrebu proučavanja povijesti Domovinskoga rata iz ovoga drugog aspekta, aspekta običnih ljudi koji su svoju svakodnevicu prisilno prilagodili ratnim uvjetima te koji su i uslijed događaja suprotnih njihovoj mirnodopskoj svakodnevici pokušali živjeti što normalnijim životom. Takve priče ne mogu se pronaći u arhivskoj građi, one su pohranjene u sjećanju pojedinaca. Svaki je sudionik rat proživio i doživio na svoj način, svaki je na svoj način pridonio tijeku i razvoju događaja. Iz tog je razloga, smatram, potrebno proučavati i njihove pojedinačne priče, služeći se oralnom historijom kao glavnim osloncem, jer će se samo takvim potezom omogućiti potpuno ispunjavanje mozaika događaja Domovinskog rata. Ovaj rad pokušat će osvijestiti i o problematici proučavanja povijesti kroz metodu oralne historije te utjecaja kolektivnog sjećanja i pamćenja na pojedince, koji pod djelovanjem „službenog“ i naknadnog sjećanja teže

promjeni svojih izvornih priča, kako bi one bile u skladu s uvriježenim, ili kako bi bile u što većoj opreci (protusjećanje).² Prije razrade problema valja podsjetiti na činjenicu kako u stručnoj terminologiji pojmovi sjećanje i pamćenje imaju definirano i različito značenje. Sjećanje je „polimorfno i historijski uvjetovano. To znači da sjećanje nije značajka ni vlasništvo pojedinačnog uma (ili pojedinačnih umova) te da čin pamćenja nije psihički proces povezan isključivo s pojedinačnom osobom.“³ Dakle sjećanje i pamćenje povezani su, i međusobno su ovisni – manipulacija jednim od pojmova uvjetovat će i promjenu u percipiranju događaja „zapamćenih“ u sjećanju. Pamćenju valja prići s odklonom koji je potreban prihvatimo li razmišljanje Pierrea Noraa koji tvrdi kako se „pamćenje zadovoljava samo s pojedinostima koje ga čine čvršćim; hrani se nejasnim, globalnim ili nepovezanim, pojedinačnim ili simboličnim sjećanjima koja se preklapaju, osjetljivo je na sve transfere, zaslone, cenzure ili projekcije.“⁴ Upravo zbog toga, valjalo bi pristupiti postupnom i potpunom sabiranju povijesne građe uz pomoć oralne historije, jer vrijeme, kao i medijsko i znanstveno percipiranje događaja, uvelike mogu utjecati na osobnu percepciju sudionika koji bi potencijalno bili korišteni kao kazivači u svrhu povijesnog istraživanja. Od velike pomoći u daljnjim povijesnim istraživanjima trebali bi biti i etnografski radovi hrvatskih etnologa koji su, u svrhu vlastitih istraživanja, među prvima pridonjeli proučavanju ratne svakodnevice ratom zahvaćenih područja.⁵

Domovinski se rat još uvijek može promatrati kao nedavni događaj, događaj iz naše najbliže prošlosti, koji zbog trajanja i količine stradanja i dalje iznimno jako i često utječe na današnji, mirnodopski život. Mnogi su događaji još uvijek nedovoljno shvaćeni i mnoge su priče, koje bi zasigurno pomogle u potpunoj kontekstualizaciji ratne problematike, ostale neispričane. Vremena za takav poduhvat istraživanja sve je manje, jer prirodni mehanizmi zaborava, naknadnog sjećanja i pameti kao i smrtnost sudionika utječu na korpus građe koja se može prikupiti. Jedan je od primjera i zbir intervjua koji su korišteni u pisanju ovoga rada, čiji je kazivač, dr. Juraj Njavro, preminuo godinu dana nakon odrađenog posljednjeg intervjua. Kao liječnik, bio je upoznat sa stanjem u Vukovaru i njegovoj okolini i može se pretpostaviti da je i prije početka ratnih događanja bio u kontaktu s velikim brojem stanovništva toga prostora. Kroz intervjue s dr. Njavrom vidljivo je koliko se, u stvari, razlikuju znanstveni radovi koji se bave počecima rata, od samih događaja koje su stanovnici osjećali. Tako dr. Njavro napominje činjenicu koja se u većini radova izostavlja: *Moj sin je bio veslač. Veslao je osmerac jedan. Počeo je negdje od malih nogu, kad bi se inače trebala djeca baviti športom. Taj osmerac je bio strah i trepet, bili su prvaci Jugoslavije, pa onda su išli na Svjetsko prvenstvo u Köln i dobro su se plasirali i tamo. E sad, zašto to pričam; zato što je on znao tko mu je u čamcu, koji su Hrvati, koji su Srbi. Iako su to djeca. Uvijek se znalo tko je tko, tko gdje pripada, kakav je i kako je odgojen.* Nacionalna pripadnost, toliko minorizirana, barem deklarativno, u službenoj politici Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bila je prisutna u društvu. Doktor Njavro je, iako se takva konstatacija mora uzeti s određenom distancom, imajući u vidu kasnija zbivanja u kojima je sudjelovao, dokazao kako su segregacija i „nacionalni ključ“ bili značajni u samom zapošljavanju u Vukovaru osamdesetih godina: *Kad sam ja počeo raditi tamo negdje '68 na kirurgiji nas je bilo jedan, dva, tri, četiri, pet. Pet nas je bilo. Od nas pet, četiri Hrvata i jedan Srbin. Devedesete godine, ja sam bio jedini Hrvat kirurg. ... Onda bi napravili još nešto: kad bi završila školska godina medicinskih sestara u Šapcu - u Šapcu postoji*

*medicinska škola - onda bi lijepo ravnatelj škole došao u Vukovar i cijeli razred doveo. Zašto; zato što je znao da ima pokriće u Partiji. Jer Partija je sve odlučivala; kako Partija kaže, Radnički savjet glasa.*⁷ Ovaj se iskaz može promatrati iz nekoliko aspekata. Naknadnim pamćenjem se može objasniti ton kojim se razlaže stanje predratnog Vukovara, ali činjenice koje se navode ukazuju na stanje u kojemu su stanovnici Vukovara živjeli pred početak rata. Postoji nacionalna podjela, postoji svijest o različitosti, a postojali su i incidenti u kojima su *Srbi vođeni, zavedeni, ovom velikosrpskom idejom i stalnim naglašavanjem veličine Srbije, govorili da je Vukovar Srbija.*⁸ Suživot u Vukovaru 1990. godine postaje sve teži jer *Srbi su se počeli seljakati. Ukracavali su žene i djecu u autobuse, pa su ih vozili do Borova Sela i preko Dunava u Vojvodinu. Cilj im je bio prikazati da su ugroženi, iako ih nitko nije ni dirao niti je komu padao na pamet progon jedne nacionalne manjine. Međutim, na taj su način zapravo iritirali sve druge nacionalnosti, i glavni narod u Vukovaru, hrvatski narod. Hrvate su stalno okrivljavali da im prijete, da će se onaj, kako su ga oni nazivali, ustaški nagon ponovo manifestirati i da će biti stradanja Srba.*⁹ Dakle, svakodnevnica je, 1990. ukazivala da dolaze neminovne promjene, jer *svakome iole zrelijem, pametnom čovjeku bilo je jasno što se sve događa. Teško je bilo očekivati onako strašnu, krvavu agresiju na Hrvatsku kakva se dogodila kasnije, ali je bilo očito da će doći do ozbiljnog sukoba.*¹⁰ Iako bi se moglo zaključiti kako je ovaj iskaz izniman primjer naknadne pameti, kojom se u realan povijesni trenutak implementira kasnije spoznat i doživljen razvoj događaja, iskaz iz memoarske građe Siniše Ratkovića¹¹ ukazuje na mogućnost svijesti o opasnosti koja se nadvila nad Hrvatsku. Ratković u svojem memoarskom djelu *Pod okriljem magle* pripovijeda o razlikama u percepciji događaja iz kolovoza 1990. na relaciji Kaštel Novi – Zagreb. Prepričava kako su stanovnici Kaštel Novoga reagirali na postavljanje barikada kod Knina, Benkovca, itd., kao i nonšalantnost poznanika iz udaljenog Zagreba. „Hvatam se telefona. Kakve su reakcije gore, u Zagrebu? ...A oni mrtvi hladni. ‘Da, vidjeli smo. Ne, ovdje se ništa ne događa.’ Pokušavam im dočarati atmosferu ispred kuće. Ne shvaćaju zašto toliko uzbuđenja. Ta nije valjda ništa strašno. Nekoliko bandita se kočoperi pred kamerama. Pa što? Naljutilo me je takvo razmišljanje, ali ga i razumijem. Knin je prostorno i vremenski puno udaljeniji od Zagreba nego od Kaštela. Osim toga, grad poništava spontanost malog mista. Zagreb se dugo budio, ali je onda pošteno sve platilo. Pokušavam srediti misli. Ako ćemo pravo, ovo se na neki način moglo i očekivati. Ipak mi je žao što sam bio u pravu. ‘Moje dame’ - okrenuo sam se mami i Branki. – ‘Danas nam je prvi dan rata.’“¹² Već uvidom u dva kazivanja sudionika ratnih zbivanja može se primijetiti dubina koju memoarsko gradivo i oralna historija pružaju; kao nadopuna arhivskoj građi i dokumentaciji, ali i kao samostalna matrica povijesne naracije i interpretacije. Dokumenti često ne prenose razmišljanja pojedinaca, koji su zahvaćeni valom promjena u svojoj svakodnevici, i koji će uskoro svoj redovan posao zamijeniti prvom crtom bojišnice, ili operacijom u nemogućim podrumskim uvjetima vukovarske bolnice. A opet, kako prenosi i pokazuje prof. Maja Povrzanović,¹³ postoje i priče ljudi koji su pokušavali svoj život prilagoditi ratnom stanju, ali samo onoliko koliko je to bilo nužno.¹⁴ Odlazak na rad u teškim uvjetima, bježanje u skloništa, strah od granatiranja i nemir u periodima kada granatiranja nema, policijski sat od 21 sat do 5 sati ujutro, razmišljanja o tome kako rat nije „ovdje“, već samo u Slavoniji, snajperisti na zgradama i tzv. peta kolona među poznanicima i ljudima s kojima se dijele skloništa, strah od izlaska iz sigurnosti skloništa, strah od dolaska neprijatelja, strah za obitelj i prijatelje,

strah od sutrašnjice, izbjeglištvo, briga za izbjeglice iz drugih krajeva Hrvatske koji sa sobom donose vjor rata i patnje.¹⁵ To je bila svakodnevica kazivača koje je intervjuirala prof. Povrzanović. Koliko god bila potrebna kontrola povijesnog diskursa u oralnoj historiji,¹⁶ ili kontrola kazivanja u etnografiji, ovi i ovakvi se iskazi mogu iskoristiti u dočaravanju samog stanja svijesti u ratom pogođenim predjelima, što proučavanjem arhivske građe, koja se sastoji pretežitoo od vojno-političkih dokumenata, nije moguće.¹⁷ Proučavamo li samo na statističkoj razini brojnost i upotrebu vojnih jedinica, razložemo li taktiku ili donosimo samo uopćene primjere reakcija civilnog stanovništva – donosimo li punu sliku događaja? Prenose li se u dovoljnoj mjeri poteškoće u kojima se nalazilo stanovništvo, strahovi koji se u tom trenutku javljaju, pitanja koja se postavljaju ili razlozi koji su pojedince naveli na određene postupke? Ako bi se, na primjer, priča o početku rata na vukovarskom području sagledavala samo s vojno-političkog gledišta došlo bi se do zaključka kako je sve počelo tek sredinom 1990. godine, iako za to ranije nije bilo temelja ni tenzija i nacionalno raslojavanje kronološki se pomiče na kasniji period, dajući pogrešnu sliku temeljnih i polaznih problema koji su kulminirali krajem 1990. godine. Zaustavimo li se još trenutak na problemu nacionalnog „ključa“ kojeg u intervjuu spominje dr. Njavro, on se može provjeriti i u arhivskoj dokumentaciji arhiva JNA, koju u svojoj knjizi *Propast Titove armije i propast Jugoslavije 1987-1992.* donosi Davor Marijan. Iz te je dokumentacije vidljivo kako se i u JNA započinje s novim kadriranjem u hijerarhiji već sredinom 1980-ih, što tvrdnjama dr. Njavre pridaje argumentiranost i ukazuje kako je uistinu postojala svijest o nacionalnoj pripadnosti, nekoliko godina prije krvavog raspada države.¹⁸ Primjeri koji su navedeni u intervjuima s dr. Njavrom te onima koje su vodili prof. Povrznaović kao i etnologinje Gordana Korug, Irena Plejić, Marina Škrabalo, Sanja Kalapoš i Tea Trkulja¹⁹ tiču se događaja u vukovarskom, osječkom i dubrovačkom podneblju, što ukazuje na veliki prostor kojemu nije pridana pažnja u istraživanjima, što je razumljivo iz ponovno političkog aspekta u kojemu su Dubrovnik i Vukovar postali simbolima ratnih razaranja i patnji stanovništva. Intervjui sa stanovnicima primjerice Škabrnje, Zadra, Gospića, Siska, itd. ponudili bi širu sliku i omogućili pronalaženje mogućih razlika u razmišljanjima i situacijama u kojima su se pojedinci nalazili. Valja napomenuti kako ni jedno istraživanje ne bi bilo potpuno ukoliko bi svi kazivači bili pripadnici hrvatske narodnosti, već bi jednaku pažnju valjalo pridati i stanovništvu srpske narodnosti, kao i drugih nacionalnih manjina koje su doživjele rat. Razgovorom s pripadnicima srpske nacionalne manjine dobio bi se uvid u njihova razmišljanja i njihovu svakodnevicu predratnih i ratnih godina, razlozi njihovoga pristajanja ili nepristajanja uz agresora,²⁰ život na prostoru SAO Krajine, SAO Zapadna Slavonija, SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem, koji su bili pod srpskom kontrolom i gotovo u potpunosti etnički „čisti“, život na neokupiranim dijelovima Hrvatske, ali i snalaženje u okruženju unutar kojeg su označeni kao „neprijateljima“, unatoč tome što to doista nisu željeli biti. Veliku skupinu potencijalnih kazivača valjalo bi pronaći i u izbjeglicama, onima koji su migrirali u druge krajeve države, kao i onima koji su napustili zemlju pod raznim okolnostima. Tek se ovakvim opsežnim kazivačkim korpusom dobiva mogućnost cjelovitog istraživanja ratnog stanja.

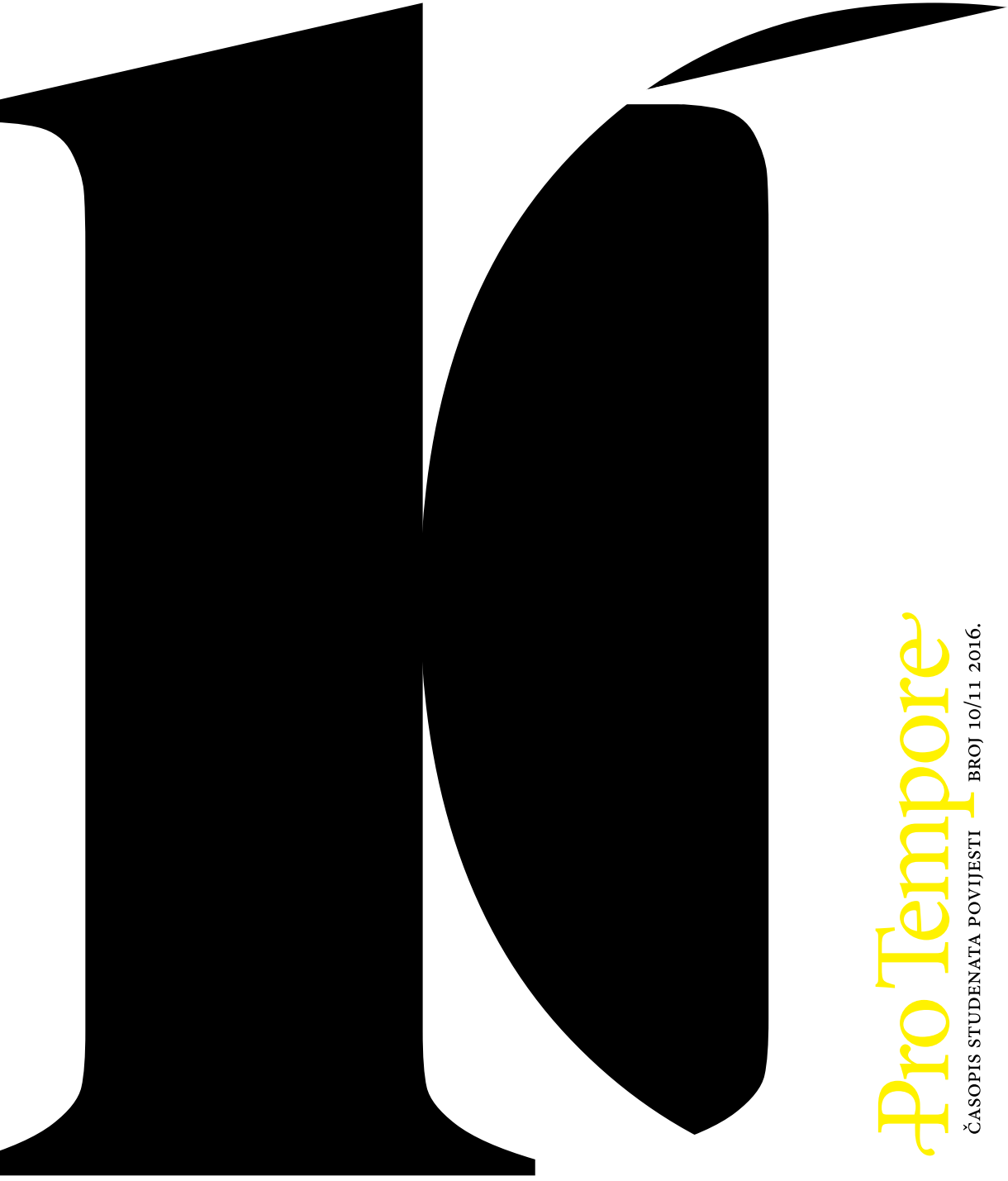
Oralna historija grana je povijesne znanosti koja je svoj ulazak u povijesnu znanost doživjela sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća,²¹ ali u hrvatskim okvirima relativno je nepoznata i nekorištena. Ovim se radom pokušalo ukazati na nužnost

njenoga korištenja u proučavanju povijesti Domovinskog rata. Valja napomenuti kako oralna historija ima nedostatak koji je neusporediv s drugim izvorima kojima se povjesničari koriste – uz današnju razinu znanstvenih dostignuća konzerviranja i očuvanja materijalnih povijesnih izvora osiguravaju mogućnost proučavanja arhivske građe i u daljoj budućnosti. Ljudi, s druge strane, imaju životni vijek, koji je konačan, a svakom smrću gubi se potencijalni kazivač koji bi svojim kazivanjem otkrio djelić nerasvijetljenih i neistraženih segmenata rata. Uzmemo li u obzir kako je od Domovinskog rata prošlo sedamnaest, odnosno četrnaest godina (mirna reintegracija Podunavlja 1998. godine), postaje jasno koliki je broj potencijalnih kazivača preminuo, ne podijelivši vlastito svjedočanstvo rata. Takav se odnos spram oralne historije nužno treba promijeniti, a zadaću proučavanja Domovinskoga rata ne bi se trebalo prebaciti isključivo na *Memorijalno dokumentacijski centar Domovinskog rata*, jer je građe više nego li jedna institucija (pribrojimo li *MDCDR* i *Documentu* – dvije) može kvalitetno i u potpunosti proučiti. Potenciranje nužnosti uključivanja oralne historije u proučavanju Domovinskog rata može se činiti umjetnim, ili nepotrebnim. Razlog takvog mišljenja valja pronaći upravo u marginalizaciji i neotkrivenosti same discipline u hrvatskoj povijesnoj znanosti. Intervjui se prepuštaju znanstvenicima čiji su oni „glavni alat“ – etnologima, što navodi na zaključak kako je osim prihvaćanja oralne historije kao relevantne povijesne discipline nužna je i interdisciplinarna suradnja povjesničara i etnologa koji su prvi prepoznali nužnost intervjuiranja civila Domovinskog rata.

Bilješke:

- 1 Ovaj citat prvi je od mnogih koji će biti korišteni u ovome radu. Riječi su to dr. Njavre, ravnatelja vukovarske bolnice u vrijeme ratnih događanja, koje predstavljaju maturalni rad kolege Marka Radića (trenutno student druge godine diplomskog studija povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu), koji nam je ustupio pravo korištenja i citiranja njegovoga rada, koji je postao jednim od temeljnih priloga na kojima se bazira ovaj tekst. Iz tog razloga najmanje što možemo napraviti je ovim se putem zahvaliti kolegi Radiću.; Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 15.
- 2 Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, „Zašto pamćenje i sjećanje?“ u *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.), 13.
- 3 Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, „Zašto pamćenje i sjećanje?“ u *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.), 13.
- 4 Pierre Nora, „Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta,“ u *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.), 24-25.
- 5 Za potrebe ovog rada konzultirani su i radovi hrvatske etnologinje Maje Povrzanović, koja je već 1992. počela proučavati i pisati ratnu etnografiju.
- 6 Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 4.
- 7 Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 5.
- 8 Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 8.
- 9 Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 8.
- 10 Marko Radić, *Razgovor s dr. Njavrom*, Maturalni rad (Zagreb, 2008.), 8.
- 11 Siniša Ratković od listopada 1990. javlja se kao dobrovoljac i pomaže u pripremama za obranu, prvo Zagreba, kasnije Hrvatske. U ratu je bio zapovjednik Samostalne satnije Podsused, a u vojno-redarstvenoj akciji „Oluja“ zapovjednik je 1. bojne 101. brigade HV-a, a kasnije preuzima dužnost Načelnika stožera 145. brigade HV-a.
- 12 Siniša Ratković, *Pod okriljem magle* (Zagreb: Zajednica hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata, 2003.), 14.
- 13 Izvanredna profesorica na Sveučilištu u Malmöu.
- 14 Intervjui i kazivanja sakupljena u radu prof. Povrzanović opisuju situacije civilnog stanovništva u ratnim danima u Zagrebu, Dubrovniku i njegovoj okolini.
- 15 Maja Povrzanović, *Kultura i strah: ratna svakodnevica u Hrvatskoj 1991/1992*, doktorska disertacija

- Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, 1997.), 65-89.
- 16 Ana Holjevac Tuković i Ante Nazor, „Problem prikupljanja memoarskog gradiva na primjeru Domovinskog rata-struka i etika kao preduvjeti njegove objektivne interpretacije,“ *Arhivski vjesnik*, 52 (2009.),70.
- 17 Možda bi najbolji primjer moglo biti djelovanje povjesničara Davora Marijana, koji u svojim radovima često iznosi nove dokumente, koji iskazuju upravo vojno-političko stanje u jugoslavenskom i srpskom s jedne odnosno hrvatskom vojno-političkom vrhu s druge strane.
- 18 Davor Marijan, *Propast Titove armije i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* (Zagreb: Golden marketing, tehnička knjiga – Hrvatski institut za povijest, 2008.), 63-68.
- 19 Intervjui navedenih etnologinja sakupljeni su u djelu *Fear, Death and Resistance*, ur.Lada Čale Feldman, Ines Prica i Irena Senjković (Zagreb: Institute of Ethnology and folklore Research, 1993.), 210-228.
- 20 Maja Povrzanović, *Kultura i strah: ratna svakodnevnica u Hrvatskoj 1991/1992*, doktorska disertacija Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet, 1997.), 94.
- 21 Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, „Zašto pamćenje i sjećanje?“ *Kultura pamćenja i historija* (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.), 11.



Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu



Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com